

de mos

Jaargang 35
Nov./Dec. 2019

ISSN 0169-1473

Een uitgave van het
Nederlands
Interdisciplinair
Demografisch
Instituut

Bulletin
over
Bevolking
en
Samenleving

10

NIDI

inhoud

- 1 De bijzondere demografie van Israël
- 4 Wie trouwt met wie? Partnerkeuze van de tweede generatie
- 6 Filmpjeswedstrijd Demografie
- 8 Afscheid bij pensioen, wat doen werkgevers?

Foto: it is elisa/Flickr

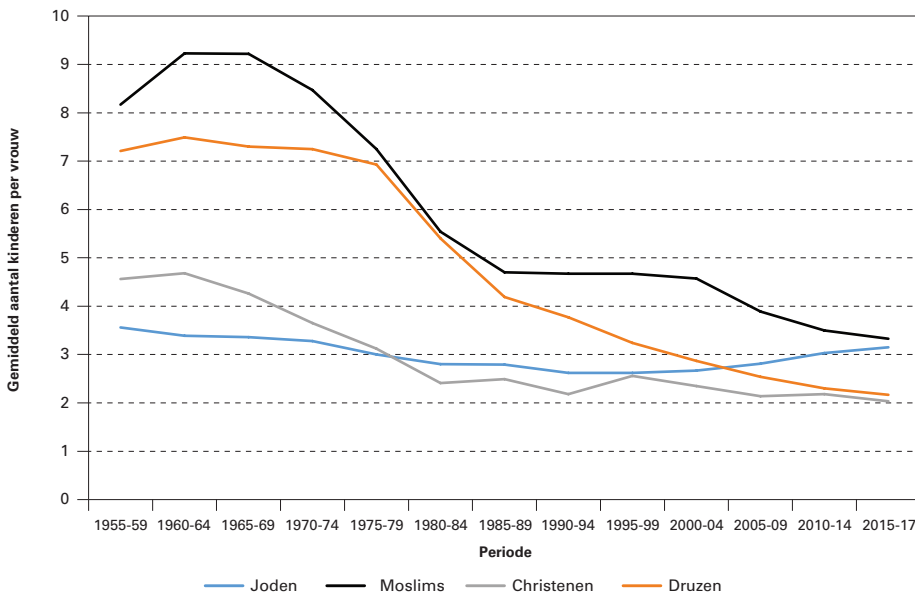
De bijzondere demografie van Israël

JONA SCHELLEKENS

De bevolkingsontwikkeling van Israël is en blijft een bijzonder fenomeen. Is het de moeizame positie als klein en bijzonder land in het Midden-Oosten die maakt dat de twee belangrijkste etnische groepen – Joden en Arabieren – hun bestaan bestendigen door veel kinderen te krijgen of is hier uitsluitend sprake van de invloed van de joodse godsdienst?

Israël is een welvarend land. Het demografische profiel van Israël is echter niet helemaal wat men zou verwachten van zo'n land. In Israël is de vruchtbaarheid voor een ontwikkeld land namelijk uitzonderlijk hoog. Een vraag die vaak gesteld wordt is in hoeverre dit profiel te maken heeft met de bijzondere positie van Israël in het Midden-Oosten of dat hier sprake is van de invloed van de joodse godsdienst? Deze vragen staan centraal in de bespiegeling over het demografische profiel van Israël en de verschillende pogingen om dit bijzondere profiel te verklaren. Dat profiel is vooral bijzonder door de etnische samenstelling van Israël en de verschillende godsdiensten die het beeld bepalen. Volgens de officiële statistieken wonen er in Israël twee etnische groepen: Joden en Arabieren. Voor buitenstaanders lijken de Joden in Israël een homogene groep. De alledaagse taal van de Joden is modern Hebreeuws. Personen uit de hele wereld met minstens één Joodse grootouder hebben recht op het Israëliësch staatsburgerschap. Maar de staat erkent niet al deze personen als Joden. Dit treft vooral immigranten uit de voormalige Sovjet-Unie. Daaronder bevinden zich velen, waarvan de moeder niet Joods is volgens de joodse godsdienstwetten. In de officiële statistieken worden deze personen als zonder godsdienst geclassificeerd en vaak samengevoegd met joden onder de rubriek "Joden en anderen". In dit artikel wordt een onderscheid gemaakt tussen Joden als een etnische groep (met een hoofdletter) en joden als een

Figuur 1. Totale vruchtbaarheidscijfer in Israël per religie, 1955-2017

Bron: *Statistical Abstract of Israel* 68 (2017) and 69 (2018), table st03_13.

geloofsgemeenschap (en derhalve met een kleine letter). Israëlische Arabieren kennen ook diversiteit, al was het maar omdat zij verschillende Palestijns-Arabische dialecten spreken. De meeste Arabieren zijn moslims en de rest zijn christenen en druzen. Er zijn ook niet-Arabische christenen in Israël, vooral uit de voormalige Sovjet-Unie, maar zij vormen een kleine groep. Net zoals personen zonder godsdienst worden deze christenen in de officiële statistieken vaak samengevoegd met joden onder de rubriek “Joden en anderen”.

Korte demografische terugblik

De staat Israël is ontstaan als een toevluchtsoord voor Joden in een wereld die in de greep raakte van het nationalisme, waar vaak geen plaats meer was voor een Joodse minderheid. De immigratie van Joden naar Palestina schiep echter spanningen met de autochtone Palestijnse bevolking. Die spanningen tijdens het Britse mandaat leidden ertoe dat bij de stichting van de staat Israël in 1948 de meerderheid van de Arabische bevolking vluchtte of werd verdreven. Na de oorlog werd hen niet toegestaan om naar Israël terug te keren. Hun plaats werd ingenomen door Joodse vluchtelingen uit Arabische landen en door Joden die de oorlog in Europa overleefd hadden en die niet welkom waren in hun vaderland, vooral in Oost-Europa, of zich daar niet meer thuis voelden, zoals in Nederland. Joden uit Arabische landen hadden een relatief hoge vruchtbaarheid, die spoedig na hun immigratie begon te dalen. Daarentegen steeg de vruchtbaarheid van de moslims in Israël tot in de jaren zestig (zie figuur 1) en pas in de jaren zeventig begon hun vruchtbaarheid te dalen. Op dit moment zijn er geen grote verschillen meer in de vruchtbaarheid tussen Joden en Arabieren. De vruchtbaarheid is echter in vergelijking met andere ontwikkelde landen van de Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (OESO) relatief hoog waardoor de bevolking van Israël sneller groeit ten opzichte van deze ontwikkelde landen. De immigratiegolven uit het verleden waren uitzonderlijk en de verwachting is dat immigratie in de toekomst veel minder dan voorheen zal bijdragen aan de bevol-

kingsgroei. De laatste grote immigratiegolf was in de jaren negentig, na het uiteenvallen van de Sovjet-Unie. Deze immigratiegolf bestond voornamelijk uit niet-religieuze joden.

Borging van een Joodse meerderheid

In de jaren zestig was het gemiddeld kindertal – het zogenoemde totale vruchtbaarheidscijfer – van moslims in Israël een van de hoogste in de hele wereld: meer dan negen kinderen per vrouw! Waarom de vruchtbaarheid zo hoog was is niet geheel duidelijk, maar hoge vruchtbaarheidsnormen (grote gezinnen waren de norm) en weinig gebruik van betrouwbare anticonceptie speelden een rol. Ook veranderde gewoontes en opvattingen over borstvoeding hebben meegespeeld. Het geven van borstvoeding kan er namelijk voor zorgen dat de eerste menstruatie na de bevalling langer uitblijft. Langere intervallen tussen bevallingen uiteten zich dan in een lager kindertal. Het vervangen van de borstvoeding door flesvoeding onder de Arabische bevolking zonder het kindertal te beperken leidde tot kortere intervallen tussen de bevallingen en als gevolg tot een erg hoge vruchtbaarheid. Deze kortere intervallen leidden tot een stijging van meer dan twee kinderen in de vruchtbaarheid. De hoge vruchtbaarheid van de moslims baarde Joodse politici grote zorgen. Zij vreesden dat de bevolkingsgroei van de Israëlische Arabieren de Joodse meerderheid in gevaar zou brengen. In 1975 besloot het Israëlische parlement, de Knesset, daarom met behulp van een kinderbijslag de vruchtbaarheid onder de Joden aan te moedigen en om kinderrijke families te ondersteunen. Natuurlijk kregen Arabische families die kinderbijslag ook, maar deze bijdrage was veel lager dan die Joodse families ontvingen. De kinderbijslag werd namelijk niet expliciet aan etniciteit gekoppeld, maar aan het vervullen van de dienstplicht. Families, waarvan een lid in militaire dienst was geweest, konden rekenen op een hogere kinderbijslag. De meeste Arabieren waren en zijn niet dienstplichtig, en liepen zo de hogere kinderbijslag mis, tenzij zich vrijwillig aanmeldden voor militaire dienst.

Demografen waarschuwden indertijd dat er geen wetenschappelijk bewijs voor is dat de kinderbijslag een effectief middel is om de vruchtbaarheid aan te moedigen. Bovendien begon in de jaren zeventig de vruchtbaarheid van de moslims te dalen, hetgeen het aanmoedigen van de Joodse vruchtbaarheid een beetje overbodig maakte. Het geloof in de werking van financiële prikkels ging zelfs zo ver dat in 1983 de kinderbijslag zo werd aangepast dat een familie op een nog hogere (50%) bijdrage kon rekenen als men vier of meer kinderen kreeg. Later demografisch onderzoek heeft uitgegeven dat er hoegenaamd geen invloed van de kinderbijslag uitgaat op de Joodse vruchtbaarheid ook niet voor gezinnen met vier of meer kinderen. Pas in 1997 werd de kinderbijslag voor de families van niet-dienstplichtigen gelijkgesteld met die voor families van dienstplichtigen.

Verklaringen voor de relatief hoge vruchtbaarheid

Vandaag de dag is de vruchtbaarheid in Israël nog steeds erg hoog: gemiddeld ongeveer drie kinde-

ren per vrouw. Als dit niet door de kinderbijslag komt, hoe kan men deze hoge vruchtbaarheid dan verklaren? Volgens één theorie is de hoge vruchtbaarheid een gevolg van de bijzondere positie van Israël in het Midden-Oosten en van het conflict met de Palestijnen. De relatief hoge vruchtbaarheid zou een reactie zijn op het zich bedreigd voelen als een minderheid in het Midden-Oosten. Volgens een andere theorie, die de voorkeur heeft van de meeste demografen, is het relatief hoge percentage religieuze joden de voornaamste verklaring.

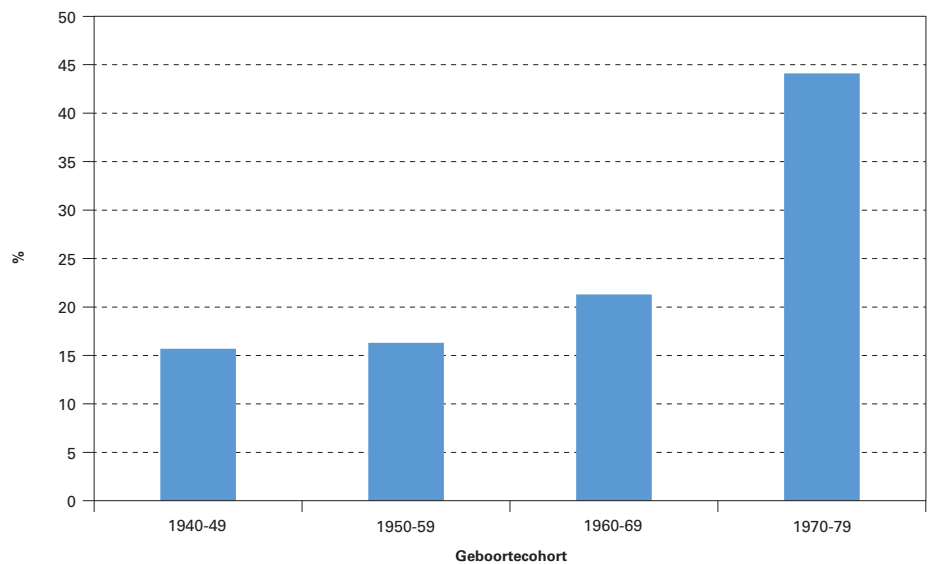
In de officiële statistieken van Israël wordt er helaas geen onderscheid gemaakt tussen religieuze en niet-religieuze joden. Toch kan men hier dankzij koppeling van databestanden wel achter komen omdat in een jaarlijkse steekproef onder de Israëlische bevolking een vraag over godsdienstigheid is opgenomen. Hierdoor is het mogelijk de vruchtbaarheid van religieuze joden te schatten. En uit deze analyse blijkt dat het gemiddeld kindertal van ultraorthodoxe joden tegenwoordig zes tot zeven kinderen is. Modern-orthodoxe joden hebben rond de vier kinderen, terwijl niet-religieuze joden gemiddeld twee kinderen hebben. De verschillen tussen religieuze en niet-religieuze moslims zijn overigens veel kleiner, minder dan een kind, tenminste in Israël.

Orthodoxe joden hebben dus een veel hogere vruchtbaarheid en dit verklaart wellicht ten dele de hoge vruchtbaarheid van Joden in Israël. Immers, het percentage orthodoxe joden in Israël is erg hoog. Volgens cijfers van het Israëlische CBS uit 2016, is ongeveer een op de vijf joden van boven de twintig jaar orthodox of ultraorthodox. De hoge vruchtbaarheid van ultraorthodoxe joden heeft minder met de politieke situatie in het Midden-Oosten te maken dan met hun religie en geloofsgenoten die anticonceptie veroordelen en het hebben van grote gezinnen stimuleren. Wat betreft hun vruchtbaarheid lijkt het gedrag van ultraorthodoxe joden op dat van extreme baptistengemeenten zoals de 'Old Order Amish' en hutterieten – een protestantse geloofsgemeenschap in Noord-Amerika die veel kenmerken deelt met de amish.

De stijging in de huwelijksleeftijd

Datzelfde CBS schat dat het totale vruchtbaarheidscijfer van niet-religieuze joden rond de twee kinderen per vrouw is. Twee kinderen is nog relatief hoog vergeleken met andere westerse landen. Dit komt waarschijnlijk omdat de meeste vrouwen trouwen en niet zoals in andere westerse landen voor samenwonen kiezen. In 2016 was minder dan tien procent van de joodse vrouwen nog ongehuwd in de leeftijdsgroep van 45-49 jaar. Dit percentage ligt waarschijnlijk iets hoger voor niet-religieuze joden. Uiteraard kun je ook kinderen krijgen zonder een huwelijk, maar ook het percentage ongehuwde vrouwen met kinderen is relatief laag in Israël. In de toekomst zullen deze percentages wellicht toenemen, maar tot nog toe is de kans dat een joodse vrouw in Israël ongehuwd blijft veel kleiner dan een vrouw in West-Europa. Wel trouwen vrouwen nu op een veel hogere leeftijd dan vroeger: de gemiddelde

Figuur 2. Het percentage Joodse mannen en vrouwen in Israël dat ooit ongehuwd samen heeft gewoond per geboortecohort

Bron: European Social Survey (2010).

leeftijd van Joodse bruiden bij hun eerste huwelijk bedroeg 26 jaar in 2016.

In de wetenschappelijke literatuur worden vaak drie verklaringen genoemd waarom vrouwen later (en minder) trouwen. Zo zijn vrouwen tegenwoordig economisch minder afhankelijk van mannen, en kunnen zij het zich veroorloven om niet of later te trouwen. Volgens een tweede verklaring is het uitstellen vooral een reactie op de verslechterde arbeidsmarktpositie van jonge mannen. De derde verklaring betreft de opkomst van andere waarden die het huwelijk en kinderen krijgen beïnvloeden. Onder demografen staan deze invloeden centraal in de zogenoemde theorie van de tweede demografische transitie. Deze verklaring legt de nadruk op de opkomst van moderne, postmaterialistische waarden als oorzaak voor de veranderingen in huwelijk en gezin. Deze nieuwe waarden komen onder andere tot uiting in een stijging van het percentage inwoners dat ongehuwd samenwoont. Recent onderzoek wijst erop dat de laatstgenoemde verklaring het beste lijkt te passen in Israël. Het feit dat ongehuwd samenwonen nu veel vaker voorkomt in Israël, vooral onder de middenstand, past ook bij deze verklaring. Helaas is er in officiële bevolkingsonderzoeken in Israël geen vraag gesteld over ongehuwd samenwonen. Gelukkig doet Israël mee aan de European Social Survey, en de gegevens van deze steekproef laten zien dat van de mannen en vrouwen die in de jaren zeventig geboren zijn, 45 procent ooit samengewoond hebben, vergeleken met slechts vijftien procent onder degenen die in de jaren veertig geboren zijn (zie figuur 2).

Bijzonder profiel

Israël heeft een bijzonder demografisch profiel. Daar is iedereen het wel over eens. Maar de verklaringen hiervoor lopen uiteen. Aan de ene kant, zijn er onderzoekers die de bijzondere politieke en militaire positie van Israël in het Midden-Oosten en de gevolgen daarvan benadrukken. Andere onderzoekers zoeken daarentegen de verklaring voor het bijzondere profiel meer in de

rol van religie, en met name het hoge percentage van orthodoxe joden. Het is moeilijk aan te geven welke verklaring het best past bij de bijzondere demografische ontwikkeling van Israël. De ene verklaring hoeft de andere trouwens ook niet uit te sluiten. De meeste demografen zoeken echter de verklaring voor het bijzondere profiel in het hoge percentage van orthodoxe joden, omdat hij gebaseerd is op betere gegevens over de religieusiteit.

Jona Schellekens, Hebrew University of Jerusalem, e-mail: jona@mail.huji.ac.il

LITERATUUR:

- Schellekens, J. (2009), Family allowances and fertility: Socio-economic differentials. *Demography*, 46 (3), pp. 451-468.
- Schellekens, J. en A. Atrash (2018), Religiosity and marital fertility among Muslims in Israel. *Demographic Research*, 39 (34), pp. 911-926.
- Schellekens, J. en Z. Eisenbach (2002), The pre-decline rise in Israeli Moslem fertility. *Economic Development and Cultural Change*, 50 (3), pp. 541-555
- Schellekens, J. en D. Glikberg (2018), The decline in marriage in Israel, 1960-2007: Period or cohort effect? *European Journal of Population*, 34 (1), pp. 119-142.

Wie trouwt met wie? Partnerkeuze van de tweede generatie

GUSTA WACHTER & HELGA DE VALK

De Turkse, Marokkaanse en Surinaamse tweede generatie trouwt steeds vaker buiten de eigen herkomstgroep. Toch blijft het aantal huwelijken met Nederlanders zonder migratieachtergrond stabiel. De toename van het aantal huwelijken buiten de eigen herkomstgroep stijgt vooral doordat er vaker getrouwd wordt met een partner die een andere migratieachtergrond heeft. Maar wie zijn deze partners met een 'overige' migratieachtergrond? Er blijkt een waaier aan herkomstgroepen schuil te gaan achter deze verzamelcategorie.

Foto: Bas Bogers/Flickr

Onderzoek naar de partnerkeuze van migranten vergelekt over het algemeen alleen de migranten die trouwen binnen de eigen herkomstgroep met het deel dat trouwt met een Nederlander zonder migratieachtergrond. Een gemengd huwelijk wordt vaak als ultieme vorm van integratie beschouwd. Het zou er namelijk voor zorgen dat grenzen tussen bevolkingsgroepen vervagen en de sociale cohesie toeneemt. Door alleen onderscheid te maken tussen huwelijken binnen de eigen herkomstgroep of met een Nederlander zonder migratieachtergrond krijgen we echter

maar een beperkt beeld van het huwelijksgedrag. Door de toenemende diversiteit in Nederland zijn er namelijk steeds meer potentiële partners met diverse migratieachtergronden. Cijfers van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) laten inderdaad zien dat, terwijl het aandeel dat trouwt met een Nederlander zonder migratieachtergrond redelijk stabiel blijft, steeds meer huwelijkspartners van de Turkse, Marokkaanse en Surinaamse tweede generatie vallen binnen de verzamelgroep 'overige migratieachtergrond'. Zo is binnen de Marokkaanse tweede generatie het percentage dat een partner met een overige migratieachtergrond heeft, gestegen van vijf procent in 2001 naar 14 procent in 2018. Binnen de Turkse en Surinaamse tweede generatie is er een stijging van vier á vijf procentpunt (zie figuur 1). Wie deze partners zijn en wat hun feitelijke migratieachtergrond is, weten we tot nu toe nog nauwelijks. In dit artikel geven we een beeld van de patronen en diversiteit die er achter deze algemene statistische categorie schuilgaat. We onderzoeken dit voor de tweede generatie behorend tot de drie grootste niet-Westerse groepen in Nederland: de Turkse, Marokkaanse en Surinaamse tweede generatie. We maken hierbij gebruik van gegevens uit het Stelsel van Sociaal-statistische Bestanden (SSB) van het CBS en richten ons op de eerste huwelijkspartner van recente cohorten tweede generatie jong volwassenen (zie kader).

Partnerkeuze

Mensen hebben over het algemeen een voorkeur voor partners die lijken op henzelf. Dit zou de communicatie vereenvoudigen en het maakt dat

normen en waarden gedeeld worden, wat resulteert in een gedeeld wereldbeeld. Dit principe (ook wel homogamie genoemd) wordt dan ook vaak aangedragen als verklaring voor het feit dat de meeste mensen trouwen binnen de eigen herkomstgroep. Daarnaast kunnen huwelijken binnen de eigen herkomstgroep vaak ook rekenen op meer steun en goedkeuring uit de (naaste) omgeving. Toch trouwt niet iedereen binnen de eigen herkomstgroep. Binnen onze onderzoekspopulatie heeft 26 procent van de Surinaamse tweede generatie een Nederlandse partner zonder migratieachtergrond en 18 procent een partner met een andere migratieachtergrond dan zichzelf (zie figuur 2). Hoewel deze percentages een stuk lager liggen voor de Turkse en Marokkaanse tweede generatie, is het opvallend dat deze groepen vaker trouwen met een partner met een overige migratieachtergrond (6% en 8% voor respectievelijk Turkse en Marokkaanse herkomst) dan met een partner zonder migratieachtergrond (respectievelijk 4% en 6%). Beide typen gemengde huwelijken kunnen duiden op het feit dat grenzen tussen bevolkingsgroepen vervagen en acceptatie van partners uit andere groepen groter wordt. Interessant is echter de vraag in hoeverre deze nieuwe patronen ook daadwerkelijk meer diversiteit in gemengde huwelijken laten zien en dus partners met verschillende achtergronden betreft.

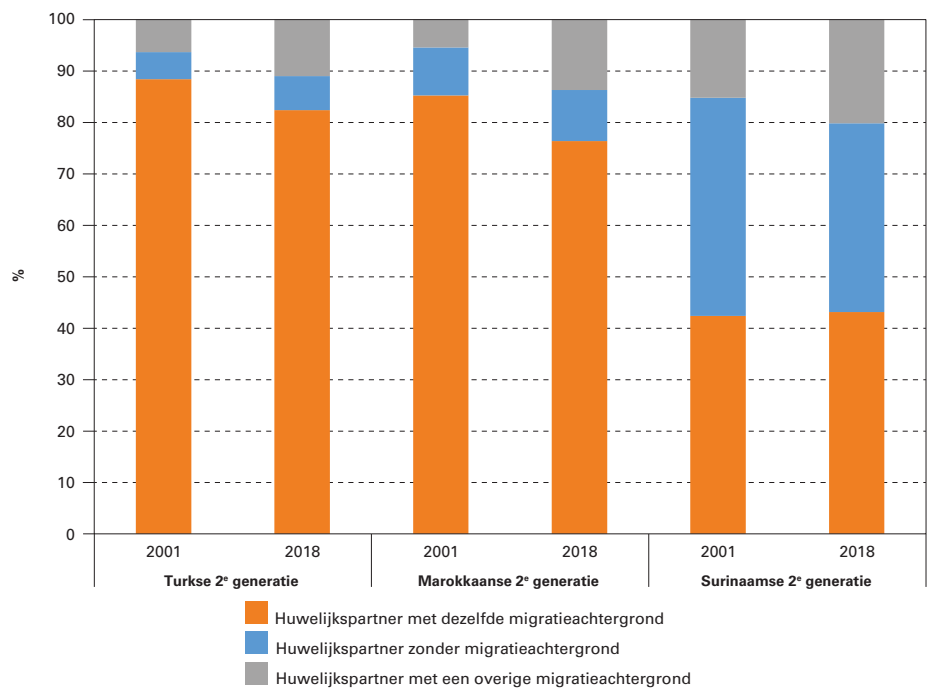
Top 5 'overige' migratieachtergronden

Om te onderzoeken wie de overige partners van de tweede generatie zijn, hebben we per groep de top 5 meest voorkomende migratieachtergronden van huwelijkspartners op een rijtje gezet. Voor ieder van de tweede generatie groepen omvatten we hiermee ongeveer de helft van alle partners die niet tot de eigen herkomstgroep noch onder de Nederlandse groep zonder migratieachtergrond vallen. Zoals te zien is in tabel 1 zijn er duidelijke verschillen in deze top 5 tussen de drie bestudeerde tweede generatie groepen. Zo hebben 'overige' partners gehuwd met iemand van de Turkse tweede generatie het vaakst een Duitse migratieachtergrond (19%), terwijl partners van de Surinaamse tweede generatie relatief vaak Antilliaans zijn (14%). Ondanks de verschillen kunnen we wel enkele algemene patronen ontdekken. We zullen er hierna een aantal uitlichten.

Groepsomvang en de huwelijksmarkt

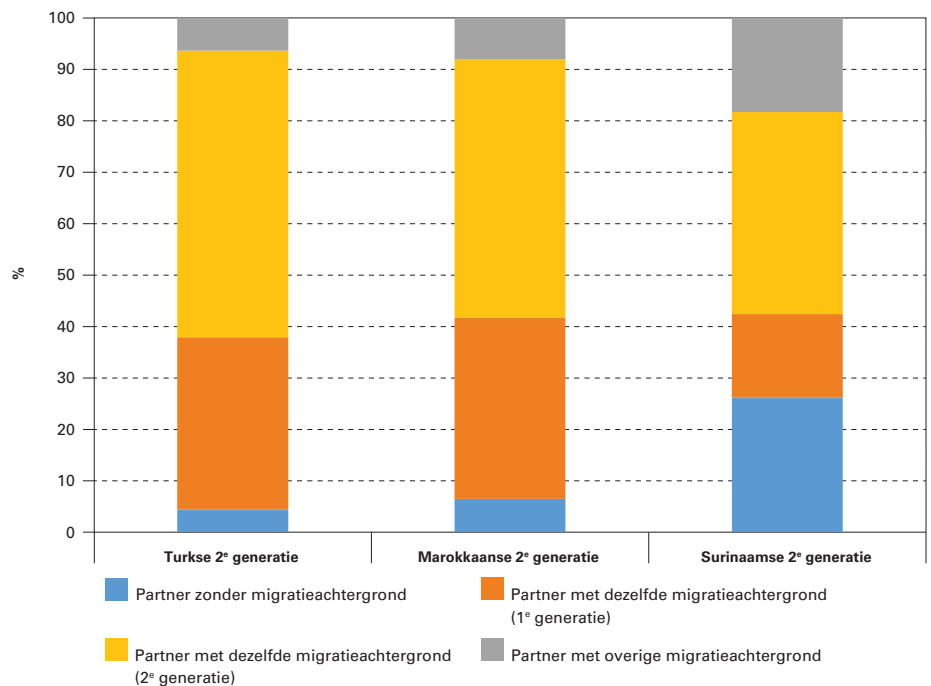
Allereerst lijkt de keuze voor een partner uit de overige herkomst categorie samen te hangen met de groepsomvang van de specifieke herkomstgroep. Hoe groter een bepaalde herkomstgroep in Nederland is des te groter de kans is dat je met iemand uit die groep trouwt. Waarschijnlijk simpelweg omdat er dan meer potentiële huwelijkspartners uit die groep zijn. De tweede generatie trouwt dan ook vaak met iemand uit een van de grootste niet-Westerse migrantenpopulaties in Nederland, te weten iemand met een Turkse, Marokkaanse, Surinaamse of Antilliaanse migratieachtergrond. Dit is vooral het geval voor de Surinaamse en Marokkaanse tweede generatie. Binnen deze groepen trouwt ongeveer een derde met een partner uit een van de drie andere grootste migrantengroepen in Nederland. Voor het overgrote deel zijn deze partners zelf ook in Ne-

Figuur 1. Herkomst van de huwelijkspartner van personen met een tweede generatie migratieachtergrond, huwelijken voltrokken in 2001 en 2018

Bron: CBS StatLine (eigen bewerking).

Figuur 2. Migratieachtergrond van de eerste huwelijkspartner van personen met een tweede generatie migratieachtergrond geboren tussen 1980 en 1999 (huwelijken gesloten voor 2018)

Bron: CBS/SSB.

DATA EN ONDERZOEKSPOPULATIE

De gegevens in dit artikel komen uit het Stelsel van Sociaal-statistische Bestanden (SSB) van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS). Het SSB is een stelsel van registers en enquêtes, die op persoonsniveau aan elkaar te koppelen zijn. De data is longitudinaal en bevat onder andere informatie over huwelijkspartners. De onderzoekspopulatie in dit artikel bestaat uit alle personen die tussen 1980 en 1999 in Nederland zijn geboren met een Turkse (N=35.299), Marokkaanse (N=25.453) of Surinaamse (N=10.321) tweede generatie migratieachtergrond en die getrouwd zijn voor 2018. Iemand wordt tot de tweede generatie gerekend als hij of zij in Nederland geboren is en tenminste één in het buitenland geboren ouder heeft. Huwelijkspartners kunnen zowel tot de tweede generatie als de eerste generatie behoren. Iemand wordt tot de eerste generatie gerekend als hij of zij in het buitenland geboren is en tenminste één ouder uit het buitenland heeft.

Tabel 1. Top 5-migratieachtergronden (incl. eerste en tweede generatie) van de 'overige' huwelijkspartners van de tweede generatie (%)

	Turkse 2 ^e generatie		Marokkaanse 2 ^e generatie		Surinaamse 2 ^e generatie	
1	Duitsland	19	Turkije	19	Antillen en Aruba ^(a)	14
2	Marokko	18	Suriname	10	Marokko	13
3	België	6	Algerije	8	Indonesië ^(b)	12
4	Irak	6	België	6	India	7
5	(Voormalig) Joegoslavië	5	Indonesië ^(b)	6	Turkije	6

^(a) (Voormalige) Nederlandse Antillen en Aruba

^(b) Inclusief voormalig Nederlands Indië

Bron: CBS/SSB.

derland geboren en worden dus eveneens tot de tweede generatie gerekend. Naast de vier grootste niet-Westerse groepen, behoren personen met een herkomst in Indonesië (en voormalig Nederlands-Indië), Duitsland en België ook tot de grootste migrantenpopulaties in Nederland. Het is dan ook niet verwonderlijk dat de 'overige' huwelijkspartners van de tweede generatie relatief vaak tot deze herkomstgroepen behoren.

Culturele en religieuze factoren

Ten tweede lijken culturele en religieuze factoren van belang voor de partnerkeuze. Niet alle top 5-migratieachtergronden behoren namelijk tot de grootste migrantenpopulaties in Nederland. Als we inzoomen op de huwelijkspartners van de Surinaamse tweede generatie dan valt het op dat zij relatief vaak een huwelijkspartner van Indiase herkomst hebben. Een deel van de Surinaamse tweede generatie stamt af van Indiase (Hindoestaanse) contractarbeiders. In lijn met het idee dat mensen een voorkeur hebben voor partners die cultureel gezien op henzelf lijken is het dan ook goed te verklaren dat een deel van hen trouwt met een Indiase partner. Dat de Surinaamse tweede generatie relatief vaak een partner met een Indonesische herkomst heeft wordt dus mogelijk ook niet alleen verklaard door de grootte van deze herkomstgroep (zoals we hiervoor bespraken), maar ook door het feit dat een deel van de Surinaamse tweede generatie een Javanees herkomst heeft.

Bij de Marokkaanse en Turkse tweede generatie zien we net als bij de Surinaamse tweede generatie duidelijke culturele en religieuze invloeden op

de keuze voor een 'overige' huwelijkspartner. De Marokkaanse tweede generatie die een partner van een andere herkomst trouwt, heeft relatief vaak een partner met een Turkse migratieachtergrond. Andersom geldt hetzelfde; de Turkse tweede generatie heeft relatief vaak een Marokkaanse huwelijkspartner hoewel het in beide gevallen wel nog steeds om een beperkt aantal huwelijken gaat. Het betreft in veel gevallen een tweede generatie partner, oftewel een huwelijk tussen de Turkse en Marokkaanse tweede generatie geboren in Nederland. Dit is deels te verklaren door de grootte van deze herkomstgroepen, maar er is mogelijk ook een religieuze component. Want hoewel er duidelijke verschillen zijn tussen de Marokkaanse en Turkse cultuur delen ze over het algemeen dezelfde religieuze Islamitische achtergrond. Het zou daarnaast ook kunnen dat tweede generatie partners zich in elkaar herkennen doordat beiden ervaring hebben met opgroeien met zowel de Nederlandse cultuur als ook met de cultuur van het land van herkomst van hun ouders.

We zien niet alleen dat de Turkse en Marokkaanse tweede generatie relatief vaak met elkaar trouwt. Er staan ook een aantal andere Islamitische landen in de top 5-migratieachtergronden. Overigens suggereert de top 5 dat niet alleen de religie van de huwelijkspartner een rol speelt, ook de ligging ten opzichte van het herkomstland van de ouders van de tweede generatie lijkt ertoe te doen. Zo trouwt de Marokkaanse tweede generatie vaak met een partner met een Algerijnse migratieachtergrond (beide Noord-Afrikaanse landen) en trouwt de Turkse tweede generatie daarentegen relatief vaak met partners met een Iraakse migratieachtergrond (een buurland van Turkije). Dit laatste heeft mogelijk ook te maken met de omvangrijke Koerdische populatie wonend vooral op de grens van beide landen. De data die we hier bestudeerd hebben kunnen geen uitsluitsel geven welke van de mogelijke verklaringen correct is, maar laten wel een duidelijk patroon zien.

Westerse huwelijkspartners of toch niet helemaal?

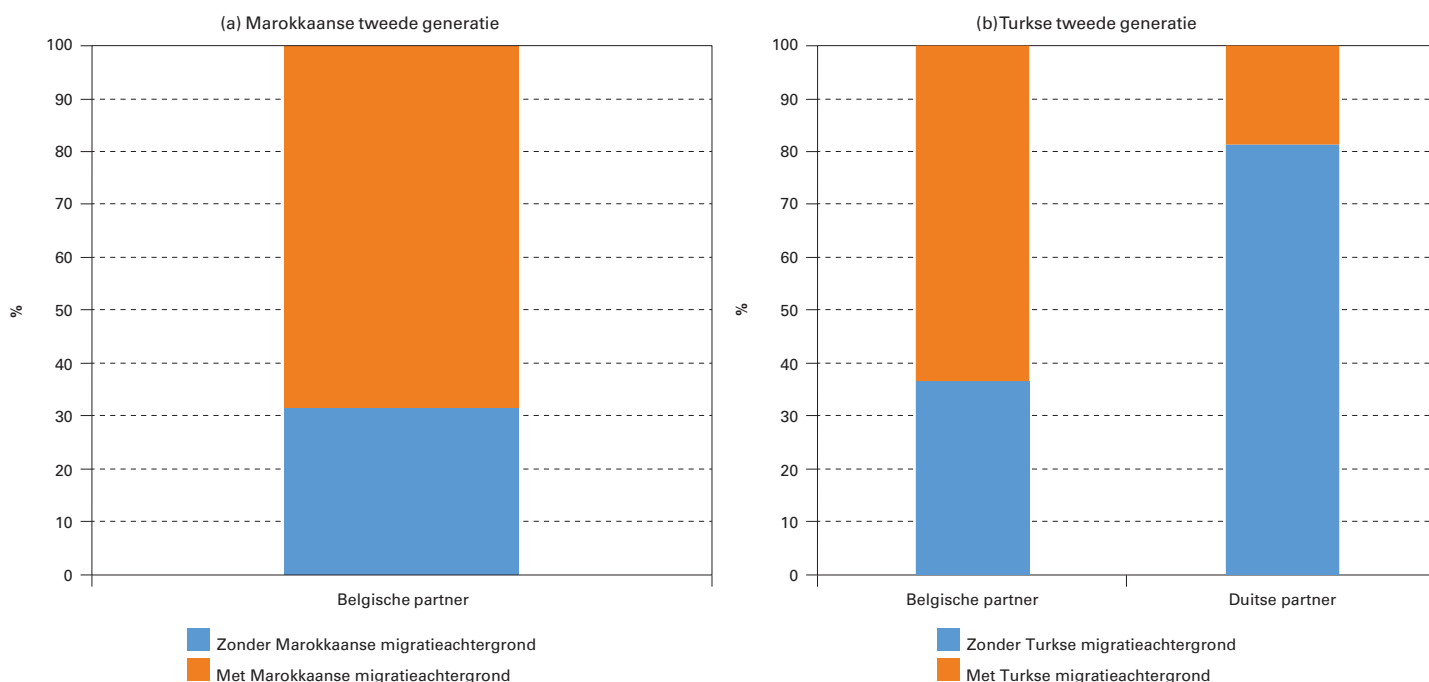
Onder de Turkse tweede generatie die huwde met een partner met een andere migratieachtergrond, zien we opvallend vaak dat deze een Westerse migratieachtergrond heeft (52%). Dit komt beduidend minder vaak voor onder de Marokkaanse (34%) en Surinaamse (31%) tweede generatie die trouwden. De Westerse partners van de Turkse tweede generatie hebben relatief vaak een Duitse of Belgische migratieachtergrond. Onder de Marokkaanse tweede generatie zijn het vooral Belgische huwelijkspartners. Aan de ene kant kan dit verklaard worden door het feit dat dit twee van de grootste Westerse migrantengroepen zijn in Nederland waardoor het aantal potentiële partners uit die groepen groter is. Daarnaast zijn het buurlanden van Nederland waardoor het makkelijk is om naar Nederland te verhuizen. Maar er valt nog wat op. Een deel van de partners met een Westerse migratieachtergrond is weliswaar geboren in een Europees land maar heeft een Turkse of Marokkaanse herkomst; het betreft hier dus de

Filmpjeswedstrijd Demografie

Na twee eerdere succesvolle edities organiseert de Nederlandse Vereniging voor Demografie (NVD) opnieuw een Filmpjeswedstrijd voor middelbare scholieren. Zij nodigt leerlingen van de 2^e, 3^e en 4^e klas van vmbo, havo en vwo uit een filmpje te maken over een demografisch onderwerp, zoals geboorte, verhuizing, grote gezinnen en (steeds) ouder worden. Een deskundige jury beoordeelt de filmpjes op inhoud, helderheid van het verhaal, creativiteit en originaliteit. Op de website staan voorbeeldfilmpjes ter inspiratie.

Het beste filmpje wordt beloond met € 300,-. Inzenden kan tot en met vrijdag 17 juli 2020. Op 1 oktober 2020 worden de winnaars bekend gemaakt op de website van de NVD, de prijsuitreiking is op de Demografiedag, 18 november 2020 in het Academiegebouw, Utrecht. Een compilatie van de winnende filmpjes en meer informatie zijn te vinden op de site van de NVD: <http://www.nvddemografie.nl/activiteiten/filmpjeswedstrijd/>

Figuur 3. Percentage Belgische en Duitse partners met een Marokkaanse of Turkse tweede generatie migratieachtergrond geboren tussen 1980 en 1999 (huwelijken gesloten voor 2018)

Bron: CBS/SSB.

tweede generatie uit onze buurlanden. Het gaat hier om mensen die bijvoorbeeld in België geboren zijn en tenminste één ouder hebben die niet in België geboren is. In dat geval wordt de persoon in België tot de tweede generatie gerekend maar wordt hij of zij in Nederland als een eerste generatie Belgische immigrant beschouwd. Zo wordt meer dan de helft van de in België geboren partners in hun eigen geboorteland als Marokkaanse of Turkse tweede generatie beschouwd (zie figuur 3a en 3b). Bij Duitse partners lijkt dit minder vaak het geval te zijn. Iets minder dan 20 procent van de partners geboren in Duitsland heeft tenminste één in Turkije geboren ouder (zie figuur 3b).

Nieuwe diversiteit in partnerkeuze

Uit ons onderzoek wordt duidelijk dat er een grote verscheidenheid is aan huwelijkspartners van de tweede generatie in Nederland. Hoewel partners met dezelfde migratieachtergrond populair blijven zien we ook een groeiende groep met partners uit andere migrantengroepen. Er gaat een waaier aan herkomstgroepen schuil achter deze ‘overig’-categorie die vaak als homogene groep wordt gerapporteerd in statistieken. We vonden ook patronen die in lijn zijn met wat we weten over gemengde partnerkeuze zoals de rol van groepsgrootte, nabijheid van landen en overeenkomsten in cultuur en religie. Wat betekent deze studie voor ons denken over gemengde huwelijken? Hoewel in de literatuur vaak gesproken wordt over gemengde huwelijken, en de mogelijke betekenis hiervan voor integratie en sociale cohesie, blijkt moeilijk te definiëren wanneer er sprake is van zo’n gemengd huwelijk, vooral voor de tweede generatie die opgroeit met twee culturen. Want is een huwelijk tussen partners van de Turkse en de Surinaamse tweede generatie meer gemengd dan tussen een partner van de Turkse tweede generatie geboren in Nederland en een van de Turkse tweede generatie geboren in

België? In beide gevallen zijn de partners immers opgegroeid met twee culturen, alleen in het laatste geval is de Turkse cultuur de gedeelde factor terwijl in het eerste geval de Nederlandse cultuur de gedeelde factor is. Wat in ieder geval duidelijk wordt, is dat in onderzoek naar huwelijkspartners van de tweede generatie het samenvoegen van partners met ‘overige’ migratieachtergronden geen recht doet aan de diversiteit binnen deze categorie. Juist als we meer willen weten over de mate waarin homogamie van belang blijft voor de komende generaties of zoals ons onderzoek suggereert aan verandering onderhevig is, is het van belang ons niet blind te staren op algemene categorieën.

* Dit artikel is onderdeel van het door het KNAW Onderzoeksfonds gefinancierde project naar levenslopen van de tweede generatie, geleid door het NIDI en het IISG in samenwerking met het CBS.

Gusta Wachter, NIDI-KNAW en Rijksuniversiteit Groningen, e-mail: wachter@nidi.nl

Helga de Valk, NIDI-KNAW en Rijksuniversiteit Groningen, e-mail: valk@nidi.nl

LITERATUUR:

- Wachter, G.G. en H.A.G. de Valk (2018), Veranderingen in relatie- en gezinsvorming binnen de tweede generatie. In: M. de Mooij, C. Bloemendal en D. Dieleman (red.), *Jaarrapport Integratie 2018*. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek, pp. 145-189.

Afscheid bij pensioen, wat doen werkgevers?

Een goed afscheid bij pensionering is belangrijk, zowel voor de betrokkene zelf als voor de organisatie en collega's. Grote organisaties lijken meer aandacht te besteden aan de pensionering van werknemers, maar de aandacht bij kleine organisaties is informeler van aard.

Organisaties nemen op verschillende manieren afscheid van werknemers die met pensioen gaan. Soms wordt alles uit de kast getrokken met een groot afscheidsfeest met interne en externe gasten. Berucht zijn echter ook de verhalen van werknemers die na een dienstverband van decennia worden afgescheept met een klein cadeau of waarvoor zelfs helemaal niets wordt geregeld. Uit eerder NIDI-onderzoek bleek dat enige aandacht voor het moment van afscheid van invloed is op het welbevinden van gepensioneerd. Zeker als het afscheid onvrijwillig is en eerder komt dan verwacht – bijvoorbeeld door een reorganisatie of ziekte – vertrekken veel mensen min of meer geruisloos. Voor hen is een goed afscheid juist heel belangrijk voor het welbevinden in de jaren na pensioen. Maar ook voor mensen die op een gepland moment met pensioen gaan is enige vorm van afscheid nemen belangrijk. Het biedt zowel de werknemer in kwestie als leidinggevenden en collega's de mogelijkheid om waardering en erkenning te tonen voor elkaar, en te reflecteren op de afgelopen samenwerking.

In 2017 ondervroeg het NIDI ruim 1.300 werkgevers over de manieren waarop zij doorgaans aandacht besteden aan de pensionering van medewerkers, en hoe zij eventueel na de pensionering in contact blijven met oud-medewerkers. Uit de resultaten (zie figuur) blijkt dat

de meerderheid van de organisaties op een of meerdere manieren aandacht schenkt aan de pensionering van werknemers. Bij ruim 70 procent van de werkgevers krijgt men een cadeau of een kleinschalig diner of borrel op kosten van de werkgever. Ook een afscheidspraatje van een leidinggevende is vrij standaard, terwijl een grotere receptie op kosten van de werkgever of een eenmalige uitkering minder vaak voorkomen. Opvallend is dat grotere organisaties meer aandacht schenken aan het afscheid bij pensioen dan kleinere organisaties. Uit de antwoorden op een open vraag blijkt dat veel kleine organisaties nog geen ervaring hebben met mensen die met pensioen gaan, of dat dit zo onregelmatig voorkomt dat men het per geval bekijkt. Na het afscheid lijkt echter bij veel organisaties het adagium 'uit het oog, uit het hart' van toepassing. Bijna een kwart houdt oud-werknemers op de hoogte door middel van een personeelsblad of nieuwsbrief, en bij slechts een op de tien organisaties kunnen oud-werknemers lid blijven van de personeelsvereniging of is er een speciale vereniging voor oud-werknemers. Dit is vanzelfsprekend vaker het geval bij grotere organisaties, omdat de meeste kleinere organisaties geen personeelsvereniging hebben. Uit toelichtingen van werkgevers bij hun antwoorden blijkt echter dat kleinere organisaties juist vaker in contact proberen te blijven met oud-medewerkers, maar op een informele ma-

DEMOS verschijnt 10 x per jaar en wil de kennis en meningsvorming over bevolkingsvraagstukken bevorderen.

Een abonnement op DEMOS is gratis. U kunt uw aanvraag indienen via: demos@nidi.nl

Bij gehele of gedeeltelijke overname van artikelen dient men een volledige bronvermelding te gebruiken. Graag ontvangt de redactie een bewijsexemplaar. De personen op de foto's komen niet in de tekst voor en hebben geen relatie met hetgeen in de tekst wordt beschreven.

Het NIDI is een instituut van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen (KNAW) en is geaffilieerd met de Rijksuniversiteit Groningen. Het NIDI houdt zich bezig met onderzoek naar bevolkingsvraagstukken.

colofon

DEMOS	is een uitgave van het Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut (NIDI).
Redactie	Harry van Dalen, hoofdredacteur Nico van Nimwegen, redacteur Peter Ekamper, (web)redacteur Jaap Oude Mulders, redacteur Fanny Janssen (RUG), redacteur
Adres	NIDI/DEMOS Postbus 11650 2502 AR 's-Gravenhage
Telefoon	(070) 356 52 00
E-mail	demos@nidi.nl
Internet	demos.nidi.nl/ / www.nidi.nl
Abonnementen	gratis
Druk Opmaak	Koninklijke Van der Most www.up-score.nl

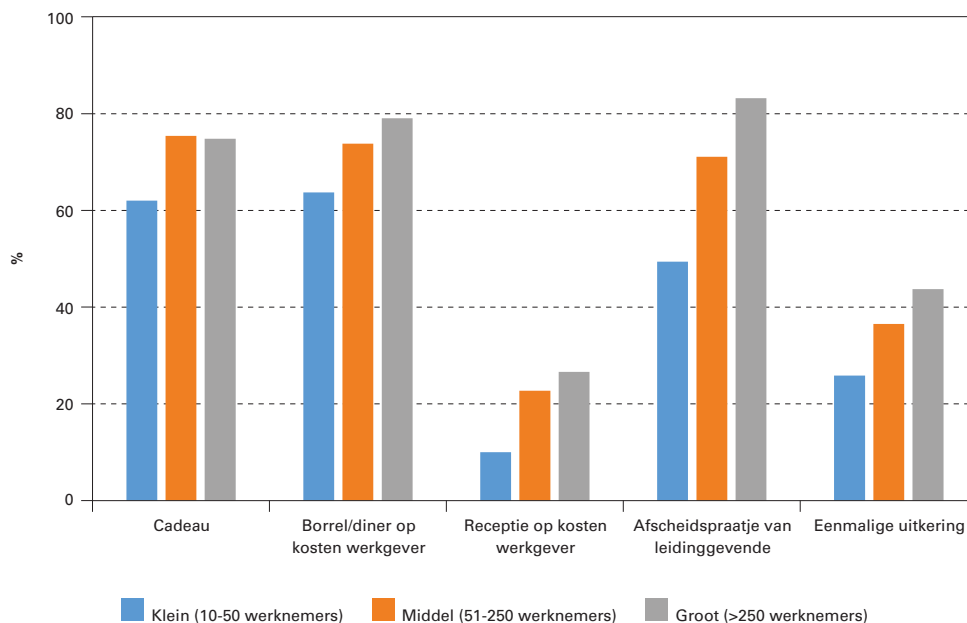
nier, bijvoorbeeld door ze incidenteel op te bellen of uit te nodigen voor een kopje koffie. 36 procent van de werkgevers, ten slotte, geeft aan dat gepensioneerd oud-medewerkers worden uitgenodigd voor sociale activiteiten, zoals een jaarlijkse barbecue of het personeelsuitje. Hierbij is er geen verschil tussen kleinere en grotere organisaties.

Jaap Oude Mulders, NIDI-KNAW en Rijksuniversiteit Groningen, e-mail: oudemulders@nidi.nl

LITERATUUR:

- Solinge, H. van (2018), Het belang van een goed afscheid met pensioen. *DEMOS: Bulletin over bevolking en samenleving*, 34 (6), p. 8.

Vormen van aandacht bij afscheid van werknemers die met pensioen gaan, naar organisatiegrootte

Bron: NIDI Werkgeversonderzoek 2017.